

De fundamente van kufr en bid'a

De termen *kufr*, letterlijk ongeloof, en *bid'a*, letterlijk innovatie, zijn theologische termen die betrekking hebben op het geloof. De bestraffing van ongeloof is eeuwigheid verblijven in het hellevuur, tenzij men berouw heeft getoond vóór de dood. De consequentie van religieuze innovaties kan verschillen naarmate de inhoud en omvang van de innovatie. Sommige innovaties bereiken de graad van ongeloof. Bepaalde innovaties kunnen niet geschaard worden tot ongeloof, maar die houden een grote dwaling in. Zo een soort innovatie kan een langdurig verblijf in de hel veroorzaken.

Ongeloof en innovatie hebben oorzaken. Deze oorzaken kunnen samengevat worden in zeven hoofdpunten. Hieronder volgt een uiteenzetting van deze zeven hoofdpunten:

1. Het bestaan van het universum toeschrijven aan de schepper door middel van *ta'wil* of *tab'*. Hierbij wordt de wil van Allah buiten beschouwing gelaten.

- De thesis van *ta'wil* houdt in dat louter het bestaan van Allah de reden was geweest voor het bestaan van het universum. Volgens deze opvatting bestaat het universum alleen, omdat Allah bestaat en niet omdat Allah het bestaan van het universum heeft gewild. Deze aanname impliceert de eeuwigheid van het universum. De gelijkenis hiervan is een vinger met een ring. Als de hand beweegt, dan beweegt de ring mee. De ring beweegt alleen, omdat de hand beweegt. Een ander voorbeeld is de organen van de mens. Deze organen zijn ergens aanwezig, omdat het lichaam er is.
- De thesis van *tab'* houdt in dat het universum is ontstaan doordat er aan bepaalde voorwaardes waren voldaan. Het universum is dus, volgens deze stelling, ontstaan, omdat de condities gunstig waren en geen obstakels waren. Ter illustratie kan het volgende voorbeeld gegeven worden: voor het kunnen branden van iets moet er worden voldaan aan een aantal voorwaarden, zoals de aanwezigheid van brandstof, zuurstof en ontbrandingstemperatuur. Als één van deze voorwaarden niet aanwezig is, dan zal de verbranding volgens de gewoonte niet plaatsvinden. Volgens de thesis geldt dus hetzelfde, namelijk dat er voldaan moest zijn aan bepaalde voorwaarden en daardoor het universum was ontstaan. Niet omdat Allah het had gewild.

Deze twee thesissen houden in dat de schepper zwak is of geen eigen wil heeft. Dit is rationeel absurd met betrekking tot Allah.

2. De ratio als enige maatstaf erkennen. Dit kan in de meeste gevallen leiden tot ongeloof. Een voorbeeld hiervan is het ongeloof van de Barāhima. Zij hadden bijvoorbeeld de profeetschap ontkend, omdat volgens hen de boodschap van de profeten niet overeenkwam met het verstand. Zij zijn bijvoorbeeld van mening dat god het gebed niet aan de mensen zou moeten opdragen, omdat ze voor het nut hiervan geen rationele verklaring kunnen bedenken. Een ander voorbeeld is de dwaling van de Mu'tazila. Zij beweren dat het noodzakelijk is dat Allah alleen goede dingen schept. Nog een voorbeeld is het ongeloof van de atheïsten die zeggen dat als god zou bestaan dat er dan geen armoede en oorlog zouden zijn.

3. Blindelings en lukraak anderen navolgen. De polytheïsten van het pré-islamitische tijdperk aanbaden de afgoden, omdat hun voorouders dat hadden gedaan. De Joden en christenen ontkenden de geliefde profeet Mohammed, omdat hun priesters en rabbijnen dat deden. De sjiieten bestempelen een groot aantal metgezellen met ongeloof en dwaling, omdat hun geleerden en leiders dit doen.

4. De gewoonte als enige maatstaf erkennen. Dit houdt dus in dat causaliteit als rationeel noodzakelijk wordt beschouwd. Een voorbeeld hiervan is dat de hand brandt als het in het vuur wordt gestoken of als er geen zuurstof is, dan kan men niet ademen waardoor de dood noodzakelijk wordt. Volgens deze denkwijze kan het niet anders dan dat het vuur verbrandt, dat een mes snijdt en dat een overleden persoon niet meer kan leven. In deze denkwijze worden bovennatuurlijke zaken zoals de wederopstanding na de dood, het bestaan van engelen en de wonderen van de profeten als absurd beschouwd.

5. Dubbele onwetendheid kan ook tot ongeloof of innovatie leiden. Dit betekent dat men onwetend is en niet op de hoogte is van zijn onwetendheid. Dit heeft als gevolg dat men aandringt op het navolgen van de valsheid. Zo krijgt men niet eens de neiging om zichzelf te verbeteren. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de filosofen en atheïstische wetenschappers. Sommige filosofen beweren dat het universum eeuwig is, omdat ze niet weten dat Allah de enige is die eeuwig kan zijn. Daarnaast denken ze dat ze heel wijs zijn, terwijl ze juist onwetend zijn. Dit geeft hen het idee dat ze altijd gelijk hebben.

6. Het niet kennen van het logische oordeel. Als iemand niet weet wat rationeel noodzakelijk, absurd en mogelijk is, dan kan hij ernstige denkfouten maken. Het niet goed kennen van de

Arabische taal kan ook leiden tot absurditeiten. Het volgende koranvers is een goed voorbeeld voor mogelijke absurditeiten door gebrek aan taalkennis en logica:

إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ

Betekenis: “De masieh ’Isa, de zoon van Marjam, is Gods gezant en zijn woord dat Hij richtte tot Marjam en een geest bij hem vandaan.”¹

Het Arabische partikel *min* dat in het bovenstaande vers is gebruikt, heeft verschillende betekenissen. Eén daarvan is *al-ibtidā’ li al-ghāya*, dus in de betekenis ‘afkomstig van’. De betekenis is dan zoals hierboven is vertaald: *een geest bij hem vandaan qua creatie*, want Allah heeft deze geest geschapen. Hetzelfde partikel kan ook in de betekenis van *tab’id* gebruikt worden. Dan zou de betekenis als volgt zijn: *een geest als een deel van Allah*. Dit is logischerwijs incorrect, aangezien het rationeel onmogelijk is dat een schepsel een deel uitmaakt van de schepper en dat de schepper delen heeft.

7. De dubbelzinnige koranverzen en hadith letterlijk nemen zonder de exacte betekenis ervan over te laten aan Allah of zonder te onderzoeken wat de hoogstwaarschijnlijk mogelijke betekenis kan zijn. Dit soort religieuze teksten worden *mutashābih* genoemd. Hier gaan de aanhangers van het antropomorfisme de mist in. Een voorbeeld van zo een koranvers is:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

Betekenis: “God is het licht van de hemelen en de aarde.”²

In het bovenstaande vers wordt het woord *nūr* gebruikt. Eén van de betekenissen van dit woord is licht. Als dit woord letterlijk wordt genomen, dan verschijnen er absurde conclusies. Het woord kan daarom niet letterlijk opgevat worden, want de bedoeling van dit vers is dat ook niet. Er is hier sprake van een metafoor, dus dat Allah de hemelen en de aarde heeft verlicht door openbaringen en profeten te sturen. Hetzelfde geldt voor de uitdrukking ‘kennis

¹ Koran, 4:171. Vertaling Leemhuis.

² Koran, 24:35. Vertaling Leemhuis.

is licht'. Dit betekent niet dat kennis werkelijk een licht is. Het woord licht symboliseert positieve dingen en duisternis symboliseert negatieve dingen. Daarom kan licht ook in figuurlijke betekenissen gebruikt worden. Dit is ook precies wat er in het bovenstaande koranvers gebeurt. Om te begrijpen of een bepaald woord in een koranvers of hadith letterlijk of figuurlijk is, moet er gekeken worden naar de regels van de Arabische taal, naar het logische oordeel en naar de uitleg van de metgezellen. Uiteraard is dit gedaan door de geleerden. Zij hebben ook methodes ontwikkeld om de omgang met dit soort religieuze teksten te systematiseren. Dat zijn de volgende twee methodes:

1. *tafwīd*: dit betekent dat er niet wordt gespeculeerd over de hoogstwaarschijnlijk mogelijke betekenis, maar dat de betekenis wordt overgelaten aan Allah. Deze methode is gehanteerd door het overgrote deel van de metgezellen en de vroege geleerden.

2. *ta'wīl*: in deze methode wordt een hoogstwaarschijnlijk mogelijke betekenis geselecteerd uit de mogelijke betekenissen. Dit is gehanteerd door een kleine groep onder de metgezellen en vroege geleerden, maar tevens door de meerderheid van de latere geleerden.³

De aanhangers van de beide methoden zijn het in ieder geval met elkaar over eens dat de antropomorfisme-opwekkende betekenissen niet van toepassing zijn op Allah.

Hieronder volgt een aantal passages dat als een voorbeeld dient voor de benadering van de geleerden met betrekking tot zulke koranverzen:

Allah, de almachtige, openbaart het volgende in de Koran:

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

Betekenis: "Alles gaat teniet, maar zijn *wajh* niet."⁴

³ al-Nawawī, *sharḥ ṣaḥīḥ muslim*, het hoofdstuk *al-targhīb fi al-du'ā'*; al-Shahristānī, *al-milal wa al-niḥal*, het hoofdstuk *ṣifātiyya*.

⁴ Koran, 28:88. Vertaling Leemhuis.

Het woord *wajh* in het bovenstaande koranvers is door geen enkele metgezel geïnterpreteerd met de letterlijke betekenis. De letterlijke betekenis van *wajh* is gezicht, maar deze betekenis gebruiken voor Allah is niet conform de overige koranverzen en de ratio. De traditionele koranexegeet Mohammed ibn Jarir al-Tabari schrijft het volgende in de uitleg van dit koranvers:

وَاخْتُلِفَ فِي مَعْنَى قَوْلِهِ (إِلَّا وَجْهَهُ) فَقَالَ بَعْضُهُمْ مَعْنَاهُ: كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا هُوَ وَقَالَ آخَرُونَ مَعْنَى ذَلِكَ: إِلَّا مَا أُريدَ بِهِ وَجْهَهُ

Vertaling: “Er is een meningsverschil over de betekenis van dit vers. Sommige geleerden hebben gezegd dat de betekenis ‘alles behalve Hij’ is. Andere geleerden zeiden dat de betekenis ‘alles behalve wat er bedoeld wordt met zijn *wajh*’ is.”⁵

Ook de bekende hadithgeleerde Mohammed ibn Isma’il al-Bukhari heeft het woord *wajh* uitgelegd met roem en heerschappij in zijn beroemde hadithcompilatie *al-jāmi’ al-ṣaḥīḥ*.⁶

5

De gezaghebbende hambali geleerde ‘Abdurrahman ibn al-Jawzi schrijft over dit vers:

قَوْلُهُ تَعَالَى: (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ) فِيهِ قَوْلَانِ أَحَدُهُمَا: إِلَّا مَا أُريدَ بِهِ وَجْهَهُ رَوَاهُ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَبِهِ قَالَ الثَّوْرِيُّ وَالثَّانِي: إِلَّا هُوَ قَالَ الضَّحَّاكُ وَأَبُو عُبَيْدَةَ

Vertaling: “Er zijn twee opinies over dit vers: (1) ‘behalve wat er wordt bedoeld met zijn *wajh*’ overgeleverd door ‘Ata van Ibn ‘Abbas en bekrachtigd door al-Thawri, (2) ‘behalve Hij’ gehanteerd door al-Dahhak en Abu ‘Ubayda.”⁷

Een ander koranvers waar de antropomorfisten de mist in gaan, is:

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

⁵ al-Tabari, *jāmi’ al-bayān ‘an ta’wīl āy al-qur’ān*, in de uitleg van het genoemde vers.

⁶ al-Bukhari, *al-jāmi’ al-musnad al-ṣaḥīḥ al-mukhtaṣar min umūr rasūl Allāh wa sunnanihi wa ayyāmihi*, in het boek *tafsīr* van koranhoofdstuk al-Qaṣaṣ.

⁷ al-Jawzi, *zād al-masīr fī ‘ilm al-tafsīr*, in de uitleg van het genoemde vers. Dezelfde uitleg is ook gegeven door Isma’il ibn Kathir.

Betekenis: “Op de dag dat de *sāq* ontbloot wordt en zij opgeroepen worden zich eerbiedig neer te buigen, maar het dan niet kunnen.”⁸

De letterlijke betekenis van het woord *sāq* in het bovengenoemde koranvers is been. Dit duidt op een lichaamsdeel en daarom is de letterlijke betekenis voor Allah niet gehanteerd door de geleerden. Dat gedeelte van het vers is door sommige geleerden opgevat als een idioom. Andere geleerden hebben niet gespeculeerd over de betekenis van dit vers. Ze hebben de werkelijke betekenis overgelaten aan Allah. Mohammed ibn Jarir al-Tabari schrijft over dit vers:

قَالَ جَمَاعَةٌ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ مِنْ أَهْلِ التَّأْوِيلِ: يَبْدُو عَنْ أَمْرٍ شَدِيدٍ

Vertaling: “Een groep onder de metgezellen en hun opvolgers van de mensen die de methode van *ta’wīl* volgen, heeft gezegd (over *sāq*): ‘het tevoorschijn komen van een hachelijke situatie’.”⁹

Na deze passage overlevert al-Tabari de bovenstaande interpretatie van ‘Abdallah ibn ‘Abbas met vijf verschillende keten. Daarna verhaalt hij hetzelfde van andere vroege geleerden, zoals Mujahid, Sa’id ibn Jubayr en Qatada.

Een ander voorbeeld is het volgende koranvers:

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ

Betekenis: “De hemel hebben Wij duurzaam gebouwd. Wij hebben het vermogen.”¹⁰

In het bovenstaande vers wordt het woord *‘aydin* toegeschreven aan Allah. Dit woord is de meervoud van *yad*, letterlijk hand. Deze betekenis gebruiken is noch conform de overige religieuze teksten noch de ratio. De metgezellen en de geleerden na hen hebben dit woord nooit met de letterlijke betekenis uitgelegd. Bovendien laat de Arabische taal ook toe om dit

⁸ Koran, 68:42. Vertaling Leemhuis.

⁹ al-Tabari, *jāmi‘ al-bayān ‘an ta’wīl āy al-qur’ān*, in de uitleg van het genoemde vers. Dezelfde uitleg is ook gegeven door Isma’il ibn Kathir.

¹⁰ Koran, 51:47. Vertaling Leemhuis.

woord figuurlijk op te vatten. Daarom hebben sommige geleerden dat ook gedaan. Isma'il ibn Kathir schrijft over dit vers:

أَيُّ: بِقُوَّةٍ قَالَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ وَمُجَاهِدٌ وَقَتَادَةُ وَالثَّوْرِيُّ وَغَيْرُ وَاحِدٍ

Vertaling: "Dus met 'macht'. Dit is gehanteerd door Ibn 'Abbas, Mujahid, Qatada, al-Thawri en anderen."¹¹

Kortom, sommige geleerden hebben mogelijke betekenissen geselecteerd en andere geleerden de voorkeur gegeven aan stilzwijgen en overlaten aan Allah. Er is echter geen deskundige die dit soort woorden heeft uitgelegd met de letterlijke betekenis.

Ten slotte is er nog een koranvers dat incorrect wordt geïnterpreteerd door de antropomorfisten:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْنَهَا سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

7

Betekenis: "Hij is het die voor jullie al wat er op de aarde is geschapen heeft. Toen deed Hij *istawā* tot de hemel en fatsoeneerde hem tot zeven hemelen. Hij is alwetend."¹²

In het bovenstaande koranvers wordt het woord *istawā* gebruikt voor Allah. Hetzelfde woord wordt ook in een aantal andere verzen gebruikt voor Allah. Dit woord heeft meerdere betekenissen waaronder stijgen, vestigen, veroveren en verheven zijn. Nadat de gezaghebbende hadithgeleerde Mohammed ibn Hajar al-Asqalani uitvoerig de definities van dit woord heeft behandeld in zijn commentaar op de hadithcompilatie van al-Bukhari, schrijft hij het volgende:

وَأَمَّا قَوْلُ الْمُجَسِّمَةِ فَفَاسِدٌ أَيْضًا لِأَنَّ الْإِسْتِقْرَارَ مِنْ صِفَاتِ الْأَجْسَامِ وَيَلْزَمُ مِنْهُ الْخُلُودُ وَالتَّنَاهِي وَهُوَ مُحَالٌ فِي حَقِّ اللَّهِ تَعَالَى وَلَا يَتَّقُ بِالْمَخْلُوقَاتِ

¹¹ Ibn Kathir, *tafsīr al-qur'ān al-'aẓīm*, in de uitleg van het genoemde vers.

¹² Koran, 2:29. Vertaling Leemhuis.

Vertaling: “Wat betreft de stelling van de antropomorfisten, dat is ook ongeldig, want vestigen is een eigenschap van de lichamen. Deze betekenis impliceert incarnatie en eindigheid. Dit is absurd voor Allah, de verhevene, en is alleen compatibel met de schepping.”¹³

Ibn Kathir maakt belangrijke kanttekeningen over de houding van de geleerden met betrekking tot de religieuze teksten die als *mutashābih* worden beschouwd. Hij schrijft het volgende in de uitleg op het bovengenoemde koranvers:

فَلِلنَّاسِ فِي هَذَا الْمَقَامِ مَقَالَاتٌ كَثِيرَةٌ جِدًّا لَيْسَ هَذَا مَوْضِعَ بَسْطِهَا وَإِنَّمَا نَسْلُكُ فِي هَذَا الْمَقَامِ مَذْهَبَ السَّلَفِ الصَّالِحِ مَالِكٍ وَالْأَوْزَاعِيِّ وَالثَّوْرِيِّ وَاللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ وَ الشَّافِعِيِّ وَأَحْمَدَ وَإِسْحَاقَ بْنَ رَاهَوِيَةَ وَغَيْرِهِمْ مِنْ أَيْمَةِ الْمُسْلِمِينَ قَدِيمًا وَحَدِيثًا وَهُوَ إِمْرَأُهَا كَمَا جَاءَتْ مِنْ غَيْرِ تَكْيِيفٍ وَلَا تَشْبِيهِ وَلَا تَعْطِيلٍ وَالظَّاهِرُ الْمُتَبَادِرُ إِلَى أَذْهَانِ الْمُشَبِّهِينَ مَنْفِيٌّ عَنِ اللَّهِ لَا يُشَبِّهُهُ شَيْءٌ مِنْ خَلْقِهِ وَ(لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ)

8

Vertaling: “De mensen hebben vele discussies gevoerd hierover, maar dit is niet de plek om uit te weiden. Wij volgen hierin de methode van de vrome voorgangers: Malik, al-Awza’i, al-Thawri, Layth ibn Sa’d, al-Shafi’i, Ahmad, Ishaq ibn Rahawayh en andere grote moslimgeleerden van vroeger en later. Deze methode is dat je dit soort verzen zonder te speculeren, zonder te vergelijken, zonder te ontkennen, laat passeren zoals ze zijn gekomen. De letterlijke betekenis die aanvankelijk opkomt in de gedachten van de antropomorfisten is absurd met betrekking tot Allah. Geen schepping lijkt op Allah. Er is niets gelijk aan hem. Hij is alhorend en alziend.”¹⁴

De prominente islamgeleerde Abu Ja’far al-Tahawi schrijft in zijn welbekende theologische werk de volgende principes met betrekking tot Allah en zijn eigenschappen:

¹³ Ibn Hajar al-Asqalani, *fath al-bārī sharḥ ṣaḥīḥ al-bukhārī*, in het boek *tawḥīd*, hoofdstuk over de ‘arsh, hadith nummer 6982.

¹⁴ Ibn Kathir, *tafsīr al-qur’ān al-‘aẓīm*, in de uitleg van het genoemde vers.

وَمَنْ وَصَفَ اللَّهَ بِمَعْنَى مَعَانِي الْبَشَرِ فَقَدْ كَفَرَ

Vertaling: “Wie Allah beschrijft met de eigenschappen van de schepping, heeft ongeloof begaan.”¹⁵

Hij schrijft nog een belangrijk principe dat betrekking heeft op de eigenschappen van Allah:

تَعَالَى عَنِ الْحُدُودِ وَالْغَايَاتِ

Vertaling: “Hij is transcendent van beperkingen en begrenzingen.”¹⁶

Dit artikel is grotendeels gebaseerd op *sharḥ al-muqaddimāt* van de prominente theoloog Muhammad ibn Yusuf al-Sanusi en op *‘aqīda imām al-ash‘ari ayna hiya min ‘aqa’id al-salaf* van shaykh Muhammed Salih al-Ghursi.

¹⁵ Abu Ja’far al-Tahawi, *al-‘aqīda al-ṭahāwiyya*.

¹⁶ Abu Ja’far al-Tahawi, *al-‘aqīda al-ṭahāwiyya*.